

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ

Сподарик М. Б.,

*студентка 4 курсу юридичного факультету
ЛНУ ім. Івана Франка*

Питання становлення конституційно-правового статусу національних меншин для України особливо актуальне тому, що наша країна є унітарною державою з багатонаціональним складом населення.

Під егідою ООН і в межах її спеціалізованих установ та з ініціативи Ради Європи держави ухвалили низку універсальних і регіональних конвенцій, які передбачають захисні заходи щодо таких груп меншин у різних сферах правовідносин. Жоден із текстів цих універсальних та регіональних міжнародних документів, навіть Загальний коментар Комітету з питань прав людини стосовно ст. 27 Пакту про громадянські та політичні права (власне, єдиної спеціальної універсальної міжнародно-правової норми щодо захисту прав меншин), не містить визначення категорій меншин, чиї права вони захищають, а так само й універсального визначення для всіх зазначених груп осіб. На думку В. В. Мицика, з якою ми погоджуємось, ситуація, за якої держави ухвалюють міжнародно-правові норми без загальноприйнятого визначення поняття їх адресатів вкрай негативно позначається як на їх імплементації на національному рівні, так і ефективності діяльності відповідних міжнародних інституційних механізмів[6, с.9].

Багато сучасних науковців, серед яких О. І. Липчук пропонують своє визначення сутності поняття «національна меншина» як специфічної соціальної групи осіб, які є громадянами даної держави, постійно й тривалий час проживають на її території, є менш чисельними за титульний етнос, характеризуються комплексом специфічних етнічних, мовних, культурних, релігійних та

інших ознак, виявляють почуття національного самоусвідомлення та постійне прагнення до самоідентифікації [5, с.10].

Бачимо, що до визначення поняття національної меншини додано постійне проживання на території України (ценз осілості), вказівка на чисельність етносу та комплекс відповідних ознак. Проте, ми не маємо змоги погодитися з деякими з цих додавань. По-перше, ценз осілості є незастосовним, наприклад, щодо циган-кочівників, які, проте, є національною меншиною. По-друге, визначення національної меншини за релігійною ознакою є, на наш погляд, неприйнятним у державі, в якій церква є інститутом, відділеним від держави. Громадянин має повне право відчувати себе частиною певної етнічної спільності, проте не розділяти релігійних поглядів етносу (наприклад, бути євреєм, але не сповідувати іудаїзм).

Статтю 3 Закону України «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 року було визначено, що до національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою [2]. Це свідчить про те, що більшість критеріїв, які є основними для визначення національних меншин у багатьох країнах світу (чисельність, термін проживання на території держави) не є визначальними в Україні, і це вірно.

Рада Європи впродовж більш ніж п'ятдесяти років переймається питанням про становище національних меншин. Ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основних свобод проголошує: «Здійснення прав і свобод, викладених у цій Конвенції, гарантується без будь-якої дискримінації за ознаками статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії..., національного або соціального походження, належності до національних меншин...».

Правовий статус національної меншини — це сукупність юридичних чинників, які сприяють збереженню її національної самобутності, зумовлюють її існування, безпосередньо і суттєво впливають на подальший розвиток національної меншини як усталеної соціальної спільноти, що склалася історично.

Без всякого сумніву, найважливішою гарантією прав національних меншин – є їх нормативно правове закріплення. На сьо-

годнішній день в Україні це питання регулюється спеціальним ЗУ «Про національні меншини», Конституцією та рядом міжнародних договорів та угод. Окремо слід звернути увагу на правові норми, що регулюють важливе у наш час мовне питання. На проведення виваженої і толерантної мовної політики та досягнення міжнаціональної злагоди в українському суспільстві направлені статті 10, 11 та 53 Конституції України [1], в яких встановлюються правовий режим мов національних меншин та закріплюються мовні права даного суб'єкта конституційних відносин. Також діє ЗУ «Про засади державної мовної політики», до якого впродовж останніх років вносились численні зміни, перш за все у зв'язку з асиміляцією українського населення, а також тому, що співвідношення українськомовної та російськомовної частин населення не відповідає реальному співвідношенню українців і росіян на території України, що викликає безліч конфліктів та проблемних ситуацій. До того ж внаслідок відсутності фронтального соціологічного дослідження території України більш-менш точний кількісний розподіл населення за мовною ознакою не відомий.

Основними формами реалізації прав національних меншин в Україні на загальнодержавному рівні є індивідуальна та колективна.

Індивідуальна форма реалізації прав національних меншин – це реалізація окремою особою з числа національної меншини прав, що стосуються її особисто і відносно себе. Щодо **колективної форми** реалізації прав, то вона здійснюється особами з числа національних меншин шляхом їх участі у громадських та інших неурядових організаціях, створених за національною ознакою, релігійних об'єднаннях, та участю в управлінні загальнодержавними справами.

П. П. Муцький здійснив критичний аналіз аргументів західних та російських дослідників, які виступають проти визнання і забезпечення колективних прав національних меншин. Дослідником доведено, що деякі з їх аргументів є досить коректними, але більшість з них не витримують наукової критики. Концепція індивідуальних прав людини, при всій її значущості, є певною мірою недосконалою і обмеженою, оскільки забезпечує переважно

права домінуючої етнонації і не здатна надійно захистити специфічні права національних меншин [7, с.11-12].

Визначальним серед прав особи у сфері національно-культурного розвитку є право національно-етнічної самоідентифікації, адже для кожної людини є природним ототожнення себе з певною національно-етнічною спільнотою. Громадяни України, які належать до національних меншин, мають право вільно обирати та відновлювати національність. Такий вибір не повинен зумовлювати ніяких негативних наслідків. При здійсненні цього права не допускається примушення громадян у будь-якій формі до відмови від своєї національності. Таке право закріплене в українському законодавстві з огляду на нашу історію, коли сотні тисяч громадян з різних причин змушені були приховувати свою національну належність або ж зовсім відмовлятися від неї.

Необхідність визнання за національними меншинами права на збереження життєвого середовища у місцях їх історичного й сучасного розселення зумовлено передусім практикою примусового виселення цілих народів, яка також мала місце в нашій історії. Так, у 1939 р. були ліквідовані усі сім німецьких національних районів на території України і якщо у 1926 р. в Україні мешкали 624,9 тисячі німців, то за переписом 1959 р. уже не було жодного німця. У 1944 р. із Криму було виселено все кримськотатарське населення, яке споконвіку проживало на півострові. Питання про повернення на територію України представників депортованих народів вирішуються відповідними законодавчими актами та договорами України з іншими державами.

Шляхом отримання національно-культурної автономії, національні меншини отримують можливості для збереження власної етнокультурної специфіки – користуватися своєю мовою в особистому і публічному житті, створювати асоціації і товариства, використовувати національну символіку, відзначати національні свята, підтримувати контакти з представниками інших етнічних груп на території країни і за кордоном.

Регіональна автономія допускає надання певних прав адміністративно-територіальним одиницям, правове становище яких регулюється спеціальним законодавством країни. Однак, дієвість даної форми обмежена, оскільки вона може бути застосована

лише за умови компактного проживання меншини та її переваги на даній території. Лише 47,7 % представників національних меншин, які мають свою автономію, проживають у межах своїх автономних утворень [8, с. 224-230]. Для прикладу можна навести Іспанію, Великобританію, а також Україну. Надаючи національним меншинам можливості самостійного вирішення не тільки суто культурних, але і економічних, політичних, соціальних проблем, регіональна автономія може бути ефективною за умови дотримання принципів і норм функціонування правової держави, достатнього рівня політичної культури, гарантування прав людини [9].

Нарешті, остання форма – участь осіб, що належать до національних меншин, на рівні недискримінаційній основі в представницьких та інших органах державної влади та місцевого самоврядування. Деякі вчені вважають її універсальною [9]. На нашу думку, разом с тим, що дана форма є універсальною, вона є найскладнішою у застосуванні.

На думку І. М. Алмаші, найбільш перспективною організаційно-правовою формою реалізації прав національних меншин в Україні є національно-культурна автономія, яка має значний потенціал розвитку і реальну можливість виходу на якісно новий рівень. Розвиток законодавства України про національно-культурну автономію відповідно до її новітніх зарубіжних моделей, зокрема до моделі національно-культурної автономії в Російській Федерації (далі - РФ), сприятиме суттєвому вдосконаленню умов реалізації прав національних меншин в Україні [3, с.7]. Проте, ми не погоджуємося із цим твердженням. Досвід РФ свідчить про те, що надання автономії подекуди спричиняє конфлікти на расово-національному ґрунті, оскільки багато етнічних росіян вважають, що представники національних меншин не повинні перетинати кордонів своєї автономії. Це створює своєрідні «гетто» для національних меншин, чого демократичні країни повинні всіляко уникати. Натомість, державі, на нашу думку, слід гарантувати захист прав національних меншин та їх представників на території всієї України.

І однією з прогресивних тенденцій у цій сфері можна вважати децентралізацію управління – розподіл функцій у системі

влади, за яким значна частина тих із них, що належать державним інституціям, передається органам місцевого самоврядування [4, с.23].

Отож, оскільки існує все ще досить багато неврегульованих моментів у конституційно-правовому статусі національних меншин, основний спеціальний закон є декларативним, а законодавство України у сфері офіційних мовних відносин залишається суперечливим, пропонуємо декілька заходів спрямованих на врегулювання існуючих проблем:

1. Для захисту чинних прав національних меншин бажано запровадити посаду Уповноваженого в справах національних меншин при Кабінеті Міністрів України.
2. З урахуванням міжнародно-правових актів про національні меншини, що їх ратифікувала Україна, за участі представників компетентних державних установ, національних меншин та фахівців у встановлений термін розробити, а Верховній Раді України ухвалити нову редакцію Закону України «Про національні меншини в Україні», що міститиме конкретні, вичерпно викладені положення та норму про відповідальність за їх порушення.
3. Необхідно вжити правові заходи для вирішення проблеми участі національних меншин у політичному і державному житті, включаючи відповідне представництво в виборчих органах влади (як варіант – на основі пропорційної виборчої системи, принципу фіксованих квот тощо).
4. Необхідне цілеспрямоване фінансове, організаційне та інше сприяння національним меншинам у сфері масової інформації.
5. У законодавстві України має бути визнано право на ефективні засоби юридичного захисту щодо спеціальних прав національних меншин та право зацікавлених осіб і груп звертатися зі скаргами з приводу порушення цих прав.

Науковий керівник - кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка – **Заяць Ігор Ярославович**.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>>
2. Закон України № «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 року - [Електронний ресурс]. - Режим доступу:<<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>>
3. Алмаші І. М. Реалізація прав національних меншин в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2006. — 20 с.
4. Зварич І. Т. Регіональні особливості розвитку етнополітичних процесів в Україні: автореф. дис... д-ра політ. наук: 23.00.05; Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України. — К., 2009. — 34 с.
5. Липчук О.І. Інституційні засади реалізації прав етнопонаціональних меншин в Україні: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. — Чернівці, 2009. — 19 с.
6. Мицик В.В. Міжнародно-правові засади й інституційні механізми захисту прав національних меншин: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.11; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2005. — 36 с.
7. Муцький П.П. Концептуальні підходи та політико-правові засади забезпечення індивідуальних і колективних прав національних меншин: Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.05; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. — К., 2007. — 20 с.
8. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність / Пер. з англійської П. Тарашука. — К.: Основи, 1994. — 224 с.
9. Товпеко Я.К. Особливості правового статусу національних меншин в Україні // Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Простір і час сучасної науки». – Архів «Соціум. Наука. Культура». – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <<http://intkonf.org/tovpeko-yak-osoblivosti-pravovogo-statusu-natsionalnih-menshin-v-ukrayini/>>